

Werken onder een open hemel

Inleiding christelijke studentenvereniging Ichthus Groningen 9 februari 2008

Zwolle, februari 2008.

Henk Geertsema.

Inleiding

Het onderwerp 'wat moet de positie zijn van christenen in de hedendaagse samenleving', is een onderwerp dat een nieuwe actualiteit heeft gekregen in de laatste jaren.

De (gereformeerde bond) hoogleraar Gijsbert van den Brink was in 2006 redacteur van een interessant boek daarover 'Strijdbaar of lijdzaam'.¹

Moeten christenen zich een nieuwe strijdbaarheid aanmeten of zich juist oefenen in lijdzaamheid? Strijdbaarheid verwijst naar een zich creatief teweerstellen tegen de tijdgeest, met het oog op het tegengaan van verdere uitholling van de samenleving. Lijdzaamheid daarentegen verwijst naar het vermogen te dulden zonder je van je stuk te laten brengen.² Moeten we een poging doen tot 'herkerstening' inclusief actievoeren tegen grote posters van dames in lingerie³ of moeten we accepteren dat Europa nooit meer christelijk zal worden en dat het uitzenden van Deep Throat behoort tot de vrijheid van de publiek gefinancierde omroep, waar zelfs een christelijk-sociaal kabinet zich terughoudend tegenover dient op te stellen?⁴ Van den Brink zelf stelt overigens dat een genuanceerde positieneeming nodig is, gebaseerd op de opdracht van de Here Jezus om zoutend zout te zijn, niet smakeloos te worden.⁵

De WRR publiceerde in 2006 een lijvig rapport 'Geloven in het publieke domein' waarin werd aangegeven dat enerzijds religie terug is van weggeweest, maar anderzijds deze religiositeit zich op een geheel andere manier en veel dubbelzinniger openbaart dan in eerdere periodes. Religie 'mag' weer, maar tegelijkertijd uit ze zich niet alleen via traditionele gevestigde kerken, maar ook via andere religies, algemene uitingen van spiritualiteit, een breed aanbod op de markt en internet en een veelheid aan vormgevingen (van Psalm tot Opwekking, van Christen tot wikka, van salafistische Islam tot wereldmijdende kloosterling, in huisgroep en op internet).⁶

Dat religie weer in het middelpunt van de aandacht staat blijkt verder nog uit de aandacht die er is voor het christelijk-sociale 'VU'-kabinet Balkenende en de brede discussies over de multireligieuze samenleving en de voorspelling dat we naar een joods-christelijk-islamitische waardenoriëntatie gaan.⁷

Nu is de vraag: 'hoe moeten christenen zich opstellen in de hedendaagse samenleving' een lastige vraag. Is er zoiets als 'de' christen of 'christenen'? Wat is precies 'de samenleving': de wetenschap, de politiek, de beroepen en welke beroepen dan? En gaat het om 'moeten' of 'kunnen'? En hoeveel ruimte is er tussen moeten en kunnen? En waarom vragen jullie dat aan een andragoog? Andragogen staan er om bekend dat ze goed zijn in het begeleiden van processen maar altijd wat terughoudend in het voorschrijven van gedrag, houdingen, denkbeelden.

In deze inleiding wil ik de volgende onderdelen aan de orde stellen:

1. Het gaat in de discussie over de verhouding tussen culturen;
2. In christelijke kring zijn er verschillende antwoorden gegeven op de vraag hoe we in de wereld kunnen staan;
3. Het is een discussie tegen de achtergrond van een specifieke opvatting over kennis en ‘zindelijk denken’;
4. Hoe kun je als christen je positie innemen in de samenleving en hoe hou je die dan vol?

De claims die ik hier neerleg zijn de volgende drie:

Claim 1: zonder christendom geen moderniteit/postmoderniteit: christendom opende de mogelijkheid tot moderne wetenschap en moderne democratie etc.;

Claim 2: geloof is een acceptabele basis voor kennis en positief functioneren in de samenleving;

Claim 3: christenen zijn burgers van een ander koninkrijk, houden zich primair aan de regels van dat koninkrijk, weten dat dit koninkrijk niet komt door hun eigen handelen en dat er in het aards bestaan veel algemene genader en weerhouding van het kwade is: het tijdperk van Gods genade.

Een discussie over culturen en posities

Volgens de socioloog Robert Park kun je de relaties tussen verschillende culturen in vier posities samenvatten.⁸

Assimilatie of acculturatie verwijst naar het proces waarin onderliggende culturen volledig opgenomen worden in de dominante cultuur op zo'n manier dat de onderliggende cultuur eigenlijk niet meer herkenbaar is. De christelijke cultuur gaat dan op in de dominante cultuur en wordt onzichtbaar.

Accommodatie is het proces waarbij de onderliggende groep zich uiterlijk aanpast aan de dominante cultuur, maar intern zichzelf blijft. Hier wordt christendom ook onzichtbaar, maar blijft er een privé-domein, de binnenkamer voor de uitoefening van geloof.

Competitie is het proces waarin de onderliggende subcultuur de strijd aangaat met de dominante cultuur en probeert deze te veranderen. Hier leveren christenen strijd met de dominante cultuur in bijvoorbeeld een herkersteningoffensief.

Uitsluiting is het proces waarin er geen enkele interactie is tussen de dominante en de onderliggende cultuur. Christenen leven dan hun eigen leven, in een zuil, binnen de eigen groep.

Een vergelijkbare indeling op het terrein van de wetenschappen maken de christenen Johnson & Jones⁹ voor de relatie tussen theologie en psychologie:

1. Levels of explanation: psychologie en theologie bestaan naast elkaar en hebben niet zoveel met elkaar;
2. Integration model: psychologie en theologie moeten met elkaar geïntegreerd worden vanuit een verschillende breedte van onderzoek (Crabb, Narramore);
3. Christian psychology: psychologie moet bedreven worden vanuit een christelijk mensbeeld en zal vandaaruit op onderdelen tot andere conclusies/theorievorming komen dan niet-christelijke psychologie (Crabb);
4. Biblical counseling: psychologie is volledig onderworpen aan de bijbel en slechts vanuit de bijbel kan een goede vorm van psychologie en therapiebeoefening worden gevonden.

De christenpsycholoog Kruisman noemt vier vergelijkbare modellen¹⁰: 1. Schrift tegenover psychologie; 2. Schrift onderworpen aan psychologie; 3. Schrift en psychologie van elkaar gescheiden; 4. Integratie van Schrift en psychologie.

Steeds gaat het dus bij de vraag naar de verhouding tussen culturen of wetenschappen of verhoudingen tussen geloof en wetenschappen om vragen tussen een positieve of negatieve waardering van de andere cultuur, wetenschap of bestaansdimensie en de vraag naar een boven- of onderschikking.

Christelijke opvattingen¹¹

In de geschiedenis van het christelijk denken zijn verschillende posities ingenomen in de vraag hoe we ons hebben te verhouden tot de omringende samenleving.

Volgens *Augustinus* hebben we te maken met twee rijken: het Rijk van de mensen en het Rijk van God. Tussen deze twee rijken bestaat een kloof die onoverbrugbaar is. Gelovigen zijn burgers van het hemels koninkrijk en behoren daarmee afstand te nemen van de doelstellingen van het rijk van de mensen. Niet het najagen van geluk in geld, seksualiteit, macht of positie staat centraal, maar het najagen van heiligheid, afzien van de eigen begeerten en de doelen van deze wereld. Christenen zijn geroepen om vanuit het geloof in de genade van Jezus Christus een eigen koers te varen. Een zekere wereldmijding en wereldverzaking staat daarbij centraal. Augustinus sprak in een samenleving waarin christenen een minderheid waren, soms vervolgd werden en waarin hij zelf een tijdlang geleefd had in 'wellust'. Mijden staat centraal.

Volgens de *Rooms-katholieke opvatting* hebben we te maken met een wereld die aangetast is door de zonde, maar waarin op allerlei manieren nog wel sporen van God te vinden zijn. Deze sporen moeten geheiligd worden, door de genade van God ontwikkeld worden, verlicht worden door de genade. De kerk levert dit licht, het primaat voor de wijze waarop we in wereld staan is voor de kerk. Reinigen is de boodschap.

In tegenstelling daarmee werd van *Doperse zijde* opgemerkt dat de wereld geheel verdorven was en niet slechts ziek, aangetast, zoals de RK-kerk beweerde. De wereld is slecht, het domein van de slang. De eeuwige strijd waar Augustinus over sprak speelt op deze aarde en christenen moeten die strijd aangaan door de aarde nu al voor Christus te winnen. Alle opbrengst van de aarde is slecht, onbetrouwbaar, demonisch geladen. Een nieuwe wetenschap, een nieuwe samenleving vormen is de boodschap. Heiligen is de taak.

Volgens *Calvijn* hebben we te maken met één werkelijkheid, die volledig onder de zonde ligt en waarin gelovigen en niet-gelovigen samenleven en waarin voor ieder dezelfde woorden van God gelden. Deze (zondige) scheppingswerkelijkheid staat onder Gods bestuur en moet door christenen in zijn volle breedte geheiligd worden. We mogen deze schepping onderzoeken en moeten haar vanuit een christelijke optiek inrichten, maar dit vereist strijd. Calvijn sprak in een tijd waarin het merendeel van de mensen en de cultuur vanuit een christelijke basis was opgebouwd. Ontplooiën en onderwerpen, zegt Calvijn.

Abraham Kuiper stelde dat christenen vooral gericht moeten zijn op de vormgeving van een christelijk leven op allerlei sociale niveaus. In het gezin, de werkkring, de politiek, de sociale zorg, het onderwijs, de wetenschap. Deze verschillende kringen hebben ieder een eigen verantwoordelijkheid en vrijheid, waarbij ze ieder voor zich moeten proberen vanuit de Bijbel te zoeken naar een christelijke invulling. Soevereiniteit-in-eigen-kring was zijn adagium. De staat, de overheid, heeft niets te zeggen over de invulling van het leven in de school, de wetenschap, het gezin. Kuiper stelde dit als tegenwicht tegen een vergaand liberale staatsgedachte, met daarbij de bedoeling de ruimte voor christelijke levensvorming zo groot mogelijk te maken, naast en tegenover de niet-christelijke wereld.

In het begin van jaren 70 kwam daarentegen de gedachte van de ‘vreemdelingschap’ op. De Kampense hoogleraar *Douma* benadrukte dat we als christenen niet primair gericht moeten zijn op de vestiging van het koninkrijk hier op aarde. Het koninkrijk is in de hemel, het zal gevestigd worden door Jezus Christus bij zijn terugkeer op aarde. Tot die tijd moeten we accepteren dat we in feite buitenstaanders zijn in de samenleving, dat de samenleving vreemd tegen ons aankijkt. Wel moeten we een krachtig getuigenis geven om kwaad en zonde tegen te gaan, maar besef dat spot en misschien zelfs haat ons wachten.

En recentelijk heeft *De Bruijne* nog weer een iets gewijzigde visie gegeven. Christenen hebben wel een taak op aarde, maar tegelijkertijd moeten we weten dat onze mogelijkheden beperkt zijn. Daarom moeten we ook niet al te grote woorden spreken, maar vooral in dienstbaarheid en bescheidenheid waar mogelijk een bijdrage leveren. Maar zonder al te veel pretenties dat ‘wij het weten’.

Al met al dus door de geschiedenis heen een scala van visies vanuit christelijke kring op de vraag hoe we ons in de samenleving kunnen opstellen. Dat betekent dat hoe het ‘moet’ niet zo eenduidig is, maar afhankelijk van een concrete tijd en plaats. Dit betekent ook dat je als christenen tot verschillende keuzen kunt komen, die ieder misschien wel heel passende keuzen zijn.

Geloof als bron van kennis

Een belangrijk element in deze hele discussie is de vraag of geloof nu een bruikbare bron van kennis is, dan wel of het irrationeel is om te geloven. Of geloof niet iets is dat hoort bij mensen die in het verleden leven, een beetje buiten de werkelijkheid staan.

De opvatting dat geloof achterhaald is als leidraad voor het leven en (wetenschappelijk) werken is eigenlijk nog maar van recente aard. Wanneer je de geschiedenis induikt blijkt het christendom aan de wortel te liggen van veel van onze moderne verworvenheden. Zonder christendom had onze moderne samenleving misschien wel helemaal niet zo bestaan.

Deze stelling wordt uitgebreid onderbouwd door Schmidt.¹² Volgens Schmidt ligt het christendom aan de basis van ons denken over moraal ten aanzien van het menselijk leven, seksualiteit en huwelijk, de rol en positie van vrouwen, zorg en welzijnsvoorzieningen, ziekenhuizen, het belang van onderwijs, het belang van wetenschappelijke kennisvergaring, het denken over vrijheid en rechtvaardigheid, het belang van kunst, muziek en de waardering van schoonheid. De notie dat mensen naar Gods beeld geschapen zijn en daarom gerespecteerd moeten worden, ligt aan de basis van alle moderne denken. Het feit dat de Here Jezus zijn God-zijn heeft willen verbinden met ons gewone menselijk vlees, is daarbij het meest treffende bewijs dat we waardering mogen hebben voor dit mens-zijn, dit bestaan. Het gegeven dat deze schepping de schepping is van God betekende ook dat de schepping in vrijheid en geloof onderzocht kon worden. De belijdenis dat we later verantwoording van ons handelen moeten afleggen voor God, betekende een rem op ongebreidelde machtsuitoefening en misbruik van mensen.

Natuurlijk waren er ook veel misstanden en werkten deze christelijke opvattingen soms slechts langzaam door, maar toch werkten zij heilzaam in op de menselijke verhoudingen.

De paradox is dat deze toenemende verantwoordelijkheid ook de ruimte laat voor het nemen van afstand tot God en zijn schepping.

Dat begint al bij Descartes’ ‘ik denk dus ik besta’. De vraag naar de waarheid, de betrouwbaarheid van kennis is dan niet langer gelegen in luisteren naar God, maar in de theoretische reconstructie. Dat is op zich voorstelbaar, want waar de Bijbel spreekt over de aarde als een boekrol of een plat vlak, toonde de

wetenschap aan dat de aarde een bol is en draait rond de zon. Indien dit zo is, wat is dan de waarde van de Bijbel voor het begrijpen van onze bestaanswerkelijkheid? Locke stelde dat we ons voor betrouwbare kennis moesten richten op de empirische waarneming, de mogelijkheid tot herhaling, de wetenschappelijke methode van experiment. En Kant maakte deze twijfel af door te stellen dat we rationeel niet tot kennis over God konden komen, hoewel we in de praktijk van het leven niet zonder God konden om te besluiten over goed en kwaad.

Daarmee was het pleit beslecht: geloof is iets voor de levenspraktijk, maar niet voor een goed begrijpen en niet voor ware kennis. Kennis krijgt een mens pas door theoretische reflectie en door (herhaalbaar) empirisch onderzoek. De mens baseert zich daarop en wordt daarmee zelf degene die vaststelt wat waarheid is, hoe de wereld in elkaar zit, hoe de samenleving het beste draait en bij elkaar gehouden kan worden.

Volgens de filosoof Plantinga is deze kennisopvatting, die bekend staat als ‘justified true belief’ echter te beperkt.¹³ We kunnen namelijk voor onze theoretische reflectie op het verkeerde been gezet worden wanneer we in een samenleving leven waar we vergaand geïndoctrineerd worden (vgl. bijvoorbeeld communistisch Rusland of China waar alle denken systematisch geïnterpreteerd moest worden vanuit klassentegenstellingen. De ‘kwade genius’ van Plantinga). Of ons denken kan beperkt worden door fouten in de waarneming (bijvoorbeeld wanneer we onder invloed van drugs of vanwege psychiatrische stoornissen wanen en hallucinaties hebben). Plantinga stelt dan dat we aanvullende criteria moeten hebben om tot ware kennis te komen. Deze criteria zijn te vinden in een goed functionerend kenvermogen, dat zijn werk doet binnen een omgeving die daarvoor passend is en die gericht is op het vinden van waarheid. En wanneer wij gezegend zijn met een goed functionerend kenvermogen, dan ontdekken we dat we ook andere soorten kennis hebben die betrouwbaar zijn (‘warranted true belief’, ‘geborgde ware overtuigingen’). Zo weten we dat bepaalde zaken moreel onaanvaardbaar zijn, zo weten we dat een mens zonder benen nog wel een mens is, dat uit seksueel contact tussen een mens en een dier nooit een mens kan ontstaan, dat we hout niet moeten schaven tegen de nerf in enzovoort. We hebben met andere woorden ook ware kennis uit vertrouwdheid met bepaalde zaken, uit morele overwegingen, uit vaardigheid in het werken met materialen. En wanneer dit zo is, dan kan ook geloof een bron van ware kennis zijn. Niet slechts datgene dat we kunnen weten door theoretische reflectie of door experiment, maar ook andere andere kenbronnen staan ons ten dienste.

Let wel: Plantinga zegt dus niet dat geloof de wetenschap kan vervangen, maar alleen dat we niet slechts kunnen afgaan op de standaarddefinitie van kennis. Interessant in dit verband is overigens dat bijvoorbeeld de psychiater Rümke iets soortgelijks zegt ten aanzien van geestelijke gezondheid. Volgens Rümke is

geloven niet een neurotische ontwikkelingsstoornis (hoewel het dit soms wel kan zijn), maar ook een bron van kracht en gezondheid en openheid naar andere bestaansdimensies kan zijn.¹⁴ Interessant is ook dat in postmoderne wetenschapopvattingen deze relativering van de standaarddefinitie van kennis ook gevolgd wordt.¹⁵

Samenvattend over dit deel: geloof is niet altijd in tegenstelling met wetenschap geweest, maar wordt slechts sinds kort als zodanig opgevat in de dominante kennisopvatting. Geloof kan een bron zijn van ware kennis, een bron van geestelijke gezondheid, een bron van opvattingen die recht van spreken heeft naast andere opvattingen.

Christen-zijn in de hedendaagse samenleving

We hebben nu gehad dat de vraag hoe we in deze samenleving moeten staan een kwestie is van de verhouding tussen verschillende dominante en niet-dominante culturen. Dat de visie op hoe christenen in een niet-christelijke cultuur hun positie kunnen bepalen in de geschiedenis verschillend beantwoord is. Dat onze huidige niet-christelijke, maar wel religieuze cultuur, zijn wortels heeft in een vergaande invloed vanuit het christelijk geloof en dat het christelijk geloof in zekere zin de ruimte heeft gemaakt om ook afscheid te nemen van de levende God. Dat daarentegen er geen reden is om geloof niet als een van de betrouwbare kenbronnen aan te nemen, naast andere soorten kennis zoals wetenschappelijke kennis, vertrouwdheidskennis en vaardigheidskennis.

Rest de vraag hoe we nu een positie kunnen (niet 'moeten', ik ben een andragoog) bepalen.

Het eerste is dat de Bijbel ons leert dat we als mensen geschapen zijn als relationele wezens. We hebben een relatie tot God (al of niet erkend), een relatie tot de medemens, een relatie tot de schepping en een relatie tot onszelf (zeg maar ons vermogen om over onszelf na te denken). Deze relaties komen al in Genesis 1 en 2, direct bij de schepping naar voren. Adam wordt gevormd uit klei van de aarde, tot leven gewekt door de Geest van God, hij denkt na over zichzelf en constateert dat hij alleen is, en hij krijgt een medemens, Mannin, naast zich. Het tweede dat de Bijbel ons leert is dat we gekozen hebben voor het gaan van een verkeerde weg, bij God vandaan. Deze keuze had vergaande gevolgen. Kwaad, lijden, gebrokenheid en beperktheid gaan deel uitmaken van het menselijk bestaan en de schepping als geheel. Paulus spreekt over de schepping als 'in barensood', een schepping die reikhalzend uitkijkt naar de nieuwe mens. Kwaad, beperktheid, onbegrip, zoeken naar waarheid, maar ook ontdekken dat we die 'waarheid' soms verkeerd hebben opgevat kenmerkt ons bestaan.

Als derde leert de Bijbel dat we wel mens blijven, ook ten opzichte van onze niet-christelijke medemensen. ‘Wie het bloed van Kaïn vergiet, diens bloed zal vergoten worden.’ Ook niet-christenen blijven schepselen van God en vergen respect, omdat God hen geschapen heeft en omdat God ook naar hen op zoek is. Als vierde leert de Bijbel dat de schepping voor ons wel weerbarstig en moeilijk te beheren is, maar dat deze taak toch blijft bestaan en dat deze schepping toch ook Gods schepping is en blijft. De vele psalmen die luid en duidelijk vertellen over de schoonheid van de schepping, over Gods onderhoud van deze schepping, over het plezier dat God heeft om met het nijlpaard te spelen (vgl. Job) geven aan dat we in alle openheid ook naar de schepping mogen kijken en deze mogen benutten, ervan genieten en kunnen onderzoeken en gebruiken.

Anders gezegd: vanuit de Bijbel mogen we voluit leven te midden van gelovigen en niet-gelovigen, onderzoek doen, professies beoefenen, deelnemen aan de cultuur en dergelijke.

Maar we leren ook dat we in bijvoorbeeld onderzoek en professioneel bezig zijn altijd te maken hebben met een zeker geheim, een zeker mysterie: door de gebrokenheid kunnen we niet goed meer begrijpen hoe de dingen bedoeld zijn en in elkaar zitten. We kunnen slechts werken met modellen, theorieën, mogelijkheden.

Wetenschap en professies blijven altijd slechts modellen, beperkte en tijdelijke opvattingen over hoe dingen in elkaar zouden kunnen zitten. Daarmee niet nutteloos, soms zelfs heel handig, soms zelfs levensreddend of in staat om ons te helpen olie te vinden, maar toch niet meer dan handige modellen.

Wanneer we dit weten, onderkennen, dan kunnen we ook rustiger kijken naar vraagstukken als de verhouding tussen geloof en wetenschap en tussen theologie en andere wetenschappen.

Ook theologie is immers een wetenschap. Een wetenschap die tot verschillende modellen komt over hoe we in de samenleving kunnen staan. De theologen die ik heb aangehaald blijken allemaal toch ook kinderen van hun tijd. Ze spreken en studeren en interpreteren de Bijbel tegen de achtergrond van de concrete samenleving en de vraagstukken waar zij voor staan. Augustinus neiging tot wereldmijding was passend in de tijd waarin het christendom zich sterk onderscheidde, maar ook nog veelal bestond uit pasbekeerden die moesten leren om heilig en onbesmet te leven in een zondige maatschappij. Kuyper stond voor de taak om in een liberale wereld, met een overheid die dit als norm voorstond ruimte te scheppen voor een christelijke vrijheid om je gezin, het onderwijs, de wetenschap in te richten conform wat God van mensen vraagt.

Dat betekent dat primair staat ons geloof in Jezus Christus, in de schepping en het onderhoud van de wereld door God, in de komende nieuwe wereld die niet door ons handelen komt, maar door Jezus Christus zelf zal worden gebracht, in

de Heilige Geest die ook nu nog reinigend, beschermend in deze wereld aanwezig is en mensen tot Jezus wil brengen op allerlei manieren.

Vanuit dat geloof kun je rustig de wetenschap beoefenen, je bezig houden met de uitoefening van een beroep, meedoen in vraagstukken over de inrichting van de samenleving, over moraal, over natuurbeheer. Daarbij kunnen uitkomsten van de wetenschap en de theologie je helpen, mits je blijft bedenken dat het hier gaat om modellen, mogelijkheden.

Een beroep doen op je geloof als fundering voor bijvoorbeeld een wetenschapstheoretische positie is vrijuit mogelijk, mits je zuiver redeneert, eerlijk en transparant bent en je ook de bereidheid hebt om je positie vanuit dat geloof te onderbouwen.

Maar dan ook eerlijk, wetend dat ook niet-christenen soms wel heel goede dingen signaleren, ontdekken, voor rechtvaardige dingen willen staan en misstanden kunnen signaleren. Het is immers de Geest van God en Gods zorg voor de wereld en zijn liefde voor mensen die gelukkig mogelijkheden blijft geven ook naar niet-christenen.

Zoals ik opmerkte: ook Kaïn blijft een schepsel van God.

Is het echter wel van enig nut om zo toch vanuit je geloof bezig te blijven? Kan dit wel iets helpen om soms misstanden tegen te gaan, een andere wending in wetenschappelijke debatten te krijgen of een debat binnen een professie een andere dimensie te onthullen?

Volgens de (niet-christelijke) socioloog Giddens is dit zeker mogelijk¹⁶. Volgens Giddens handelen we steeds in een voorafgegeven veld van mogelijke handelwijzen. Wanneer we conform deze voorafgegeven mogelijkheden handelen bevestigen we impliciet dat dit veld het goede veld is. Wanneer bijvoorbeeld Wilders ons voorhoudt dat islamitische buitenlanders een bedreiging zijn en we hen daarom moeten wantrouwen of dwingen tot aanpassing en iedere keer wanneer ik bij een ontmoeting met een islamitische buitenlander een houding van wantrouwen of aanpassing ten toon spreid, bevestig ik daarmee dat dit de goede keuzemogelijkheden zijn.

Maar, zegt Giddens, wanneer we ons bewust zijn van deze voorgestructureerdheid van ons handelen, kunnen we ook proberen te kiezen om iets te doen dat daarvan afwijkt. En iedere keer wanneer we zoiets doen, veranderen we het veld van voorgegeven keuzemogelijkheden!

Iedere keer wanneer we in bijvoorbeeld onderzoek doen alsof geloof of de realiteit van de schepping als schepping van God niet aan de orde is, dan bevestigen we de algemene opvatting dat geloof iets is voor de binnenkamer. Maar iedere keer wanneer we proberen daar wel iets van te laten doorschemeren, stellen we de actuele vooronderstellingen ter discussie en verruimen we de mogelijkheden.

De socioloog Castells stelt daarbij dat we zoiets pas kunnen doen wanneer we ons deel voelen van een gemeenschap van gelijkgezinden¹⁷. Onze identiteit is immers niet iets dat alleen maar individueel is, maar altijd ook iets dat onderdeel is van een groep anderen, identiteit is altijd ook een sociaal fenomeen. Dit wijst op het grote belang van de vorming van en inbedding in gemeenschap van christelijke belijders: wetenschappers en professionals, om te delen en versterkt te worden.

Maar de christelijke antropologie laat ook andere dimensie zien: deze positie is tegelijkertijd alleen houdbaar in diepe persoonlijke verbondenheid met Jezus Christus, gebruikmakend van de talenten die gegeven zijn, met de christelijke deugden van vriendelijkheid, zachtmoedigheid etc, in geloof, hoop en liefde. Waarbij de meeste van deze de liefde is. Primair voor de Heiland, daaruit direct voortvloeiend voor de broederschap en de wereld om ons heen. Daarvoor kwam de Heiland: om een gevallen wereld te behouden voor Gods aangezicht.

Overigens: het is een goed wetenschappelijk uitgangspunt om ruimte te laten voor de mogelijkheid dat er een objectief bestaande werkelijkheid is buiten het menselijk kennen en beleven (Staub-Bernasconi).¹⁸

- ¹ Brink, G. van den, Burg, E. van (red) (2006) *Strijdbaar of lijdzaam. De positie van christenen in het publieke domein*. Heerenveen: Groen.
- ² Zwaag, K. van der, (2006) Om het publieke domein. Boekbespreking *Strijdbaar of lijdzaam*, Reformatorisch Dagblad 11 oktober 2006. www.refdag.nl/artikel/1277703, laatst bezocht 030108.
- ³ Een discussie die speelde in Utrecht naar aanleiding van een opmerking van een raadslid van de ChristenUnie over een poster van een lingeriemerk in de binnenstad van Utrecht.
- ⁴ Aldus de minister-president Balkenende geïnterviewd over de kritiek van ChristenUnie-minister Rouvoet over de voorgenomen uitzending van de pornofilm *Deep Throat* door de publieke omroep BNN in februari 2008 en de reactie op Rouvoet van de PvdA-minister Plasterk.
- ⁵ Brink, G. van den, a.w., p. 42.
- ⁶ Donk, W.B.H.J. van de, Jonkers, A.P., Kronjee, G.J., Plum, R.J.J.M., (red.) (2006) *Geloven in het publieke domein. Verkenningen van een dubbele transformatie*. Den Haag/Amsterdam: WRR/Amsterdam University Press.
- ⁷ Aldus minister Vogelaar in *Trouw* van 14 juli 2007.
- ⁸ Marshall, G. (1998) *Oxford Dictionary of Sociology*. Oxford: Oxford University Press.
- ⁹ Johnson, E.L., Jones, S.L., (2000) *Psychology & Christianity. Four Views*. Downers Grove, Ill.: InterVarsity Press.
- ¹⁰ Kruisman, T., (1980) Op weg naar integratie tussen geloof en psychologie. In: SOEH (1980) *Een breed perspectief. Over evangelische hulpverlening*. Driebergen: Stichting Ontwikkeling Evangelische Hulpverlening.
- ¹¹ Voor deze paragraaf is met name gebruik gemaakt van: Griffioen, S., (2003) *Moed tot cultuur*. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn Motief; Douma, J. (1974) *Algemene Genade*. Goeds: Oosterbaan & Le Cointre; Augustinus, A., (2001/412 – 426) *De Stad Gods* (Vertaling G. Wijdeveld) Amsterdam: Ambo; MacCulloch, D., (2005) *Reformatie*. Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum/Standaard Uitgeverij; Bruijne, A. de, (2006) *Levend in Leviathan*. Kampen: Kok.
- ¹² Schmidt, A. J., (2004) *How Christianity Changed the World*. Grand Rapids, Mich.: Zondervan.
- ¹³ Woudenberg, R. van, Cusveller, B., (1998) *De kentheorie van Alvin Plantinga*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- ¹⁴ Belzen, J. van, Uleyn, A., (red.) (1986) *Rümke over geestelijke gezondheid en levensbeschouwing*. Baarn: AMBO.
- ¹⁵ Geertsema, H., (2004) *Identiteit in meervoud. Een identiteitsbeschrijving van het maatschappelijk werk*. Proefschrift Rijkuniversiteit Groningen.
- ¹⁶ Cassell, P., (1993) *The Giddens Reader*. Houndmills: The Macmillan Press Ltd. (zie in het bijzonder deel II: *Problems of Action and Structure*).
- ¹⁷ Castells, M., (1997) *The Power of Identity*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd. (zie ook het eerste deel van de serie *The Information Age: economy, Society and Culture* van zijn hand: *The Rise of the Network Society*, 1996).
- ¹⁸ Staub-Bernasconi, S., (1994) *Soziale Probleme – soziale Berufe – soziale Praxis*. In: Heiner, M., e.a. (1994) *Methodisches Handeln in der Sozialen Arbeit*, Freiburg im Breisgau: Lambertus Verlag.